

**Predavanje Alije Izetbegovića u Centru za islamske studije u Oxfordu,
University of Oxford, 2.4.2001. godine**

„Ekselencije, dame i gospodo, dragi prijatelji,

bio sam veoma počašćen kada sam primio poziv uvaženog dr. Nizamija da govorim u Centru za islamske studije u Oxfordu (*Oxford Centre for Islamic Studies*). Bio sam sretan što se to događa u jednom tako važnom svjetskom kulturnom središtu kao što je Oxford i u tako važnom trenutku kao što je početak novog milenija.

Odlučio sam da govorim o mojoj zemlji Bosni i Hercegovini. To je izazovna tema, jer govoriti o Bosni i Hercegovini znači govoriti o dva svijeta – Istoku i Zapadu i o njihovim istovremeno plodnim i rušilačkim susretima. Ona crta što razdvaja (ili spaja, kako želite) ta dva svijeta, šetala se u toku mnogih vijekova, čas na istok, čas na zapad, upravo preko Bosne i Hercegovine. U Bosni su se preklepile i udružile velike sile i velike religije u evropskoj historiji, carstva Rima, Karla Velikog, Osmanlija i Austro-Ugarske, te religije zapadnog kršćanstva, istočnog kršćanstva, judaizma i islama. Proizvod ovih sudara i uticaja je multietnička, multireligiozna, pa i multikulturna Bosna i Hercegovina, u tom smislu jedna od rijetkih zemalja u svijetu.

Bosna i Hercegovina, nevelika zemlja od 51.000 km², leži na zapadnom dijelu Balkanskog poluostrva između približno 42 i 45 stepeni sjeverne geografske širine i približno 15 i 19 stepeni istočne geografske dužine. Na sjeveru i zapadu graniči sa Republikom Hrvatskom, a na istoku i jugu sa Srbijom i Crnom Gorom.

Prema popisu iz 1990, u Bosni je živjelo oko 4.377.000 stanovnika, od čega oko 44 % Bošnjaka (pretežno muslimani), 17,4 % Hrvata (pretežno katolici), 31,2 % Srba (pretežno pravoslavni) i 7,7 % ostalih (uglavnom vjerski izmiješani). Kao rezultat rata, broj stanovnika danas je znatno manji. Smatra se da više od 600.000 ljudi još živi u izbjeglištvu.

Današnje političke granice Bosne i Hercegovine utvrđene su tokom 18. i 19. vijeka nizom mirovnih sporazuma i konvencija, ali Bosna kao geopolitička cjelina jedna je od povijesnih zemalja u Evropi sa gotovo neprekinutom poviješću od sredine srednjeg vijeka do danas. Od 1180. do 1463. Bosna je bila nezavisna kraljevina; od 1580. do 1878. bila je ejalet (izraz koji označava najveću teritorijalnu jedinicu u turskoj carevini); od 1878. do 1918. „krunska zemlja“ u sastavu Austro-Ugarske; a od 1945. do 1992. federalna republika u sastavu Jugoslavije. Od 1992. Bosna i Hercegovina je nezavisna država, članica Ujedinjenih nacija.

Historija Bosne je historija borbe za vlastiti identitet i nezavisan položaj na razmeđu svjetova. U srednjem vijeku ta volja za nepripadanjem ni Istoku ni Zapadu, ili za pripadanjem oboma, na plastičan način ilustrira jedan fenomen poznat kao bogumilstvo ili „bosanska crkva“. Bosanska crkva ili bosanska hereza izraz je otpora Bosne i dobrih Bošnjana protiv hijerarhije kršćanske crkve, one u Carigradu, kao i one u Rimu.

Heretički pokret, koji će svoje snažno uporište naći u Bosni, nastao je na Istoku, a sredinom desetog stoljeća preko Bosfora prenio se u Makedoniju. Patrijarh Teofilakt u svojoj poslanici tadašnjem mađarskom kralju Petru opisuje ga kao „mješavinu pavličanstva i manihejstva“. Osnivač, pop Bogumil, uči da postoje dva božanstva, dva principa – princip dobra i princip zla – Bog i Sotona. Bogumili odbacuju sakramente, liturgiju, crkve, križeve, kipove i ikone. Zauzimaju oštar stav prema svjetovnoj vlasti i zemljoposjednicima.

Neprijateljstvo između kršćanskog Istoga i Zapada dostiglo je vrhunac kada su križari 1204. godine osvojili Carigrad i tu osnovali neprirodno Latinsko carstvo. Nakon šest križarskih ratova, od kojih je pet bilo neuspješno, kod običnih ljudi javilo se nezadovoljstvo. Umjesto brze pobjede nad tzv. „nevjericima“ koji su im obećavale pape, slijedio je poraz za porazom. Umjesto sloge među kršćanskim svijetom došlo je do razdora, umjesto bogatog plijena, gubici i neimaština.

Bosna, koja je bila jedno od središta hereze, ležala je na granici istočne i zapadne crkve. Papama je bilo stalo da na toj graničnoj liniji učvrste svoje pozicije. Uporedo sa ovom crkvenom konfrontacijom, u Bosni su se ukrštavali interesi svjetovnih sila, posebno Mađarske i Bizanta. Bosanska hereza bila je izraz oba aspekta otpora, duhovnog i političkog. To je ujedinilo pape i kraljeve protiv Bosne. Papa Inocent III pozvao je 1200. godine mađarskog kralja Emerika da pokrene rat protiv bosanskog bana Kulina, a šalje i svoga kapelana Ivana Casamarisa da uvjeri najistaknutije bogumilske vođe da se odreknu učenja i priznaju vrhovni autoritet rimske crkve. Oni su to učinili na Bilinom polju 1203. godine, ali izgleda da to pokajanje nije bilo iskreno, jer je u toku narednih 200 godina slijedio niz križarskih ratova protiv Bosne, uglavnom neuspješnih. Prvi je pokrenuo papa Grgur IX 1234., pa mađarski kralj Ludovig 1363., pa kralj Zigmund 1408. Bosanska crkva nije bila ugušena; ona ostaje važan faktor u odbrani zemlje od tuđinskih nasrtaja. Tek se bosanski kralj Tomaš (1443 – 1461), suočen sa turskom opasnošću, priklanja Vatikanu. Prelaskom Bosne u turske ruke 1463. nestaje bogumilske hereze, a vjernici bosanske crkve najvećim dijelom prelaze na islam.

Pod turskom vlašću Bosna je ostala sljedećih više od 400 godina. Islamizacija velikog dijela stanovništva, koja se odvijala postepeno, najizrazitija je i najvažnija karakteristika novovjekovne povijesti Bosne.

Po dolasku Turske počinju se prvi put spominjati pravoslavni svećenici i vjernici, a nekoliko pravoslavnih manastira spominju se već u 16. stoljeću (u Tavni, Lomnici, Paprači i na Ozrenu). Franjevci su počeli djelovati u Bosni od sredine 14. stoljeća, a godine 1463. Sultan Mehmed Osvajač u Fojnici potpisuje čuvenu *Ahdnamu*, kojom potvrđuje slobodu djelovanja franjevaca u Bosni.

Polovinom 16. vijeka, po odobrenju turskih vlasti, u velikom broju u Bosnu dolaze Jevreji, protjerani zajedno sa muslimanima iz Španije, nakon pada Granade 1492.

Albanski svećenik Peter Masarechi u svom izvještaju iz 1624. godine navodi da je tada u Bosni živjelo 150.000 katolika, 75.000 pravoslavaca i 450.000 muslimana. Pouzdano se zna da je egzistirala i velika jevrejska zajednica, ali Masarechi broj Jevreja ne navodi.

Tako Bosna postaje rijetka zemlja u kojoj žive pomiješani pripadnici četiri religije, prava Abrahamova ekumena.

U toku čitavog XVIII stoljeća bosanski muslimani brane Bosnu od Austrije, ali i od Osmanlija, jer u isto vrijeme raste separatističko raspoloženje bosanskih muslimana prema Carigradu. Oni zahtijevaju autonomiju Bosne i energično se odupiru reformama Selima III (1789 – 1809). Taj otpor će prestati tek pobjedom sultana Mahmuda nad Husein-begom Gradašćevićem 1832. godine.

Godine 1737. bosanska vojska potukla je austrougarsku u bici kod Banje Luke, nakon čega 50 godina nije bilo upada stranih vojski u Bosnu, ali je 1788. došlo do novog rata između Turske s jedne i Austrije i Rusije sa druge strane. Austrijski car Josip II i ruska carica Katarina Velika sporazumjeli su se da Turcima preotmu balkanske zamlje i podijele ih među sobom. Došlo je do geopolitičke podjele interesa na Balkanu, što je na kraju dovelo do austrijske okupacije Bosne 1878. Počinje dominacija Zapada u Bosni koja traje do danas. Prvo je Austrija i formalno anektirala Bosnu 1908. Zatim je, nakon Prvog svjetskog rata, Bosna ušla u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Jugoslavije, koja je do 1943. bila monarhija pod dominacijom Srba, a zatim sljedećih skoro 50 godina republika pod vlašću komunista.

Kada je sve ovo završeno i kada je Bosna 1992. proglasila nezavisnost, sve koprene i svi prividi su pali, a ukazao se njen ogoljeli reljef: tri naroda, možda tačnije tri religije – islam, katoličanstvo i pravoslavlje. Četvrtog naroda, Jevreja, nije praktički više bilo: uništili su ga ljudi koji su došli iz srca Evrope, ratne 1941 – '42. godine. Ostala je samo mala zajednica od nekoliko hiljada pripadnika, okružena zasluženim poštovanjem.

Veliki potres izazvan rušenjem Sovjetskog saveza i istočnog bloka, uzdrmao je temelje Jugoslavije koja se i sama prostirala sa jedne i druge strane Velike granice. Jugoslavija se raspala na temeljne elemente, od kojih se sastojala. Ključna zemlja koja je ove elemente spajala u jedno bila je multinacionalna i multikulturna Bosna i Hercegovina. Sile koje su iznutra razorile Jugoslaviju, pokušale su razoriti i Bosnu. Došlo je do agresije sa istočne (1992), a zatim i sa zapadne strane (1993). Bosna se očajnički branila. U srži ovog otpora bili su bosanski muslimani. Ulogu odbrane Bosne koju je u srednjem vijeku odigrala Crkva bosanska, odigrao je sada islam, kao duhovni oslonac otpora većinskog naroda, naravno u potpuno izmijenjenim historijskim prilikama.

Srpski nacionalni program definiran još u prošlom stoljeću, predviđao je Srbiju do Karlobaga u Hrvatskoj, dakle preko cijele Bosne. Hrvatski nacionalni program vidio je „Hrvatsku do Drine“, opet preko cijele Bosne, samo u suprotnom smjeru. Milošević i Tuđman samo su simboli ovih ambicija i ove nove konfrontacije u drugom historijskom kontekstu. Odlučni otpor Bosne pokazao je da ona ima historijsku utemeljenost i da je ne mogu srušiti ni potresi visokog intenziteta, ali su ljudski i materijalni bilansi rata bili stravični: 230 hiljada ubijenih, dva miliona prognanih, hiljade gradova i sela razrušenih. Multietnička Bosna je teško ranjena, ali je preživjela.

Kada se rat završio i javnost počela da zaboravlja njegov povod i početak, vješto je ubačena dilema o karakteru sukoba: da li se radilo o vanjskoj agresiji ili građanskom ratu „tri zavađena naroda“.

Agresori i domaći saučesnici agresije dokazivali su da se radi o građanskom ratu, a dokazati građanski rat, značilo je dokazati da je ideja Bosne mrtva. Teze o građanskom ratu definitivno su ubijale ideju Bosne. Pitanje ima ogromnu važnost, pa mi dozvolite da neke činjenice iznesem *in extenso*.

Vijeće Sigurnosti UN-a je već 15. maja 1992. godine donijelo Rezoluciju 752. kojom se zahtijeva da (citiram) „bez odgađanja prestanu svi oblici miješanja izvan Bosne i Hercegovine, što uključuje jedinice Jugoslovenske narodne armije (JNA) kao i elementa hrvatske vojske...“ (operativni paragraf 3. Rezolucije).

Pošto se beogradski režim nije povinovao zahtjevima iz Rezolucije 752, Vijeće sigurnosti 30. maja 1992. u Rezoluciji 757 je ponovilo zahtjev i uvelo sankcije protiv Srbije i Crne Gore.

U Rezoluciji 787 od 16. decembra 1992. u operativnom paragrafu 5. Vijeće sigurnosti UN-a zahtijeva da susjedne zemlje zaustave infiltraciju neregularnih vojnih grupa u Bosnu i Hercegovinu, apostrofirajući ovaj put i elemente vojske susjedne Hrvatske.

U Rezoluciji 47/121 pod nazivom „Situacija u Bosni Hercegovini“ od 8. decembra 1992. godine izričito se spominje riječ agresija. Izražavajući žaljenje što su sankcije Vijeća sigurnosti ostale bez efekta, Generalna skupština UN-a optužuje Jugoslovensku narodnu armiju (JNA) za (citiram) „direktnu i indirektnu podršku agresivnim aktima protiv Bosne i hercegovine“, a u operativnom paragrafu 2. Rezolucija „strogo osuđuje Srbiju, Crnu Goru i srpske snage u Republici Bosni i Hercegovini za narušavanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti Bosne i Hercegovine i njihovo ponašanje suprotno rezolucijama Vijeća sigurnosti, Generalne skupštine UN-a i Londonskog mirovnog dogovora od 25. avgusta 1992“. U paragrafu 3. Generalna skupština UN-a zahtijeva od Srbije i Crne Gore da bez odgađanja obustave „njihove agresivne akte i neprijateljstva i da u cijelosti i bezuvjetno usklade svoje ponašanje sa relevantnim rezolucijama Vijeća sigurnosti...“ (nabrajaju se sve do tada donesene rezolucije Vijeća sigurnosti i Generalne skupštine UN-a). U paragrafu 7. Generalna skupština poziva Vijeće sigurnosti da „upotrijebi sva potrebna sredstva da učuva i uspostavi suverenitet, teritorijalni integritet i cjelovitost Republike Bosne i Hercegovine“. Ovi zahtjevi ponavljaju se u rezolucijama Vijeća sigurnosti UN-a 819 od 16. aprila 1993, 838 od 10. juna 1993. i u predsjedničkim izjavama od 24. aprila 1992. i 17. marta 1993.

U Rezoluciji Generalne skupštine UN-a 48/88. od 20. decembra 1993. „Situacija u Bosni i Hercegovini“ konstatira se da se agresija na Bosnu i Hercegovinu nastavlja i zahtijeva da Vijeće sigurnosti bez odgađanja provede odredbe Rezolucije 838 od 10. juna 1993.

Zbog neodlučnosti velikih sila rezolucije Ujedinjenih naroda nisu provedene, vojna intervencija da se spriječi genocid nije uslijedila, ali je nedvosmisleno i u više mahova konstatirano da se radi o agresiji na Bosnu i Hercegovinu.

Muslimanske zemlje su bez izuzetka podržavale donošenje rezolucija protiv agresije na Bosnu i Hercegovinu, a u nekim slučajevima bile i njihovi inicijatori.

Ni izjave predstavnika zapadnih zemalja nisu ostavljale nikakve sumnje kad je riječ o prirodi sukoba u Bosni i Hercegovini. Prilikom usvajanja Rezolucije 757 od 30. maja 1992, čule su se ovakve izjave (da navedem samo najvažnije):

Predstavnik Sjedinjenih Američkih Država: „Agresija srbijanskog režima i njegovih vojnih snaga protiv Bosne i Hercegovine predstavlja prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti i ozbiljan izazov vrijednostima i načelima na kojima počiva Završni akt iz Helsinkija, Pariška povelja i Povelja Ujedinjenih nacija“.

Ruske federacije: „Beograd je ignorirao dobre savjete i upozorenja i nije uskladio svoje ponašanje sa zahtjevima međunarodne zajednice. On je time sam uzrokovao sankcije Ujedinjenih nacija. Glasajući za sankcije, Rusija izvršava svoje obaveze stalnog člana Vijeća sigurnosti radi održavanja međunarodnog reda i zakona“.

Francuske: „Evropska unija i njene zemlje-članice već su usvojile niz mjera protiv Jugoslavije i pozvale Vijeće sigurnosti da preduzme slične akcije“.

Velike Britanije: „...Nema uistinu nikakve sumnje gdje sada leži glavna odgovornost: na vlastima, civilnim i vojnim u Beogradu. To se ne može sakriti; ne mogu nam dokazivati da nemaju veze sa onim što se događa u Bosni i Hercegovini. Višecjevni bacači raketa ne mogu se naći u seljačkom hambaru. Oni potječu iz skladišta Jugoslavenske narodne armije.“ itd.

Haški tribunal je, presuđujući po optužbama za ratne zločine, do sada u tri slučaja utvrdio da se u ratu u BiH radilo o međunarodnom sukobu (u predmetima Tadić, Aleksovski i Kordić), prema tome, o agresiji.

Istina je da je zajednički život u Bosni bio obilježen „svojom strašnom ambivalencijom“, kako ovu situaciju naziva Karl-Joseph Kuschel, uz teologa Hana Künga, danas najveći zagovornik međureligijskog dijaloga u svijetu.

Ova „ambivalencija“ uvijek je ponovo nametala pitanje je li Bosna moguća. Ali zar skeptici nisu nekada, na isti način postavljali pitanje da li je Evropa moguća?

Kada je Denis de Rougemont odmah poslije Drugog svjetskog rata pozivao Evropu da se ujedini, njegov apel nailazio je na podsmjeh. Ali samo 40 godina kasnije, to jedinstvo postaje stvarnost i ono što se u ovom pogledu odigrava pred našim očima jedan je od najznačajnijih događaja ovog stoljeća.

Moj dobar prijatelj, katolički teolog i pisac, fra Petar Anđelović, primajući Nagradu za ljudska prava (Bonn, 9. juna 1997), rekao je „Ime Bosna ili bosanstvo nije pojam nacionalnog ili teritorijalnog reda. Ono je, prije svega, ili više od svega, oznaka za civilizacijski proces koji se kroz povijesne promjene i političke događaje odvijao tokom cijelog jednog milenija“, a na primjedbu novinara da je Bosna trenutno poprište sukoba naroda, ideja, religija i kultura, pomalo ljutito je odgovorio: „Bosna je tek koju godinu mjesto sukoba, i to izvana projektiranih sukoba. Inače, Bosna je uvijek bila mjesto susreta naroda, religija i običaja i po tome je bila neobična, zanimljiva i velika, i kao takvoj njoj nema smrti, jer ako ona umre, umrijet će primjer kako bi ljudi mogli živjeti i nadživjeti sve prijetnje nadolazećih vremena“.

Uvjet Bosne nije etnička homogenizacija, neki novi melting pot u kojem bi se od sadašnjih Srba, Hrvata, Bošnjaka i ostalih stvorila homogena bosanska nacija. Amerika je danas primjer relativno skladne multietničke zajednice, ali prilikom posljednjeg popisa, čak 83 % Amerikanaca navelo je neku etničku identifikaciju, a samo 6 % je izjavilo da su samo Amerikanci. Amerika je ostala pluralistička država u etničkom smislu, ali to joj nije smetalo da istovremeno bude i stabilna multietnička zajednica.

Ali i Evropa i Amerika su prošle kroz duge periode vlastite „ambivalencije“. Dva najveća užasa ovog stoljeća – fašizam i boljševizam, evropski su izumi.

Evropa je kroz historiju pokazivala veliki talent za diktature i nasilje, a američko kršćanstvo bilo je do nedavno zaraženo rasizmom. Još polovinom stoljeća, nad vratima nekih crkava mogao se pročitati natpis da je taj hram samo za bijelce.

Stoljeće koje je upravo iza nas mnogi sa pravom nazivaju stoljećem nasilja: dva velika rata i mnogo malih koji su odnijeli milione života, konc-logori, antisemitizam, montirani politički procesi. Tek sredinom stoljeća i u njegovoj drugoj polovini pojavljuju se znaci nade: Povelja Ujedinjenih nacija, Konvencija o ljudskim pravima, ukidanje rasnih ograničenja u Americi, Helsinški finalni akt sa njegovom tzv. Trećom korpom o ljudskim pravima, itd. Istina je da na ovu nadu pada teška sjenka događaja na Balkanu, ali pozitivni procesi imaju globalni značaj.

I između tri velike religije događaju se promjene. Papa Ivan Pavle II 1965. posjetio je Maroko i pred 80 hiljada mladih muslimana govorio o (citiram) „našem zajedničkom Bogu Avramovom“ (Ibrahimovom), a sljedeće godine posjetio je rimsku sinagogu. Bilo je to prvi put u historiji da poglavar Katoličke crkve prekorači prag jevrejskog hrama, čin koji je značio pružanje ruke narodu koji je dvadeset minulih vijekova bio optuživan za ubistvo Isusa Krista.

Mnogi ljudi me pitaju, kada je riječ o budućnosti Bosne, da li sam, uprkos svemu, optimist. Obično odgovaram: „Da, jesam“, jer veliki put je pređen: uspostavljena je sloboda kretanja u čitavoj zemlji, prognanici se vraćaju kućama, uspostavlja se multietnička policija i granična služba, a Bosna i Hercegovina postaje sastavni dio Evrope. Istina, ovi procesi idu sporo, ali u pravom smjeru i čitav ih svijet podržava. Upravo kada sam završavao ovaj članak, Vijeće sigurnosti UN-a, razmatrajući trenutnu krizu u Bosni, još jednom je nedvosmisleno dalo podršku suverenitetu i teritorijalnom integritetu Bosne i Hercegovine. Bosna, zemlja na Velikoj granici, nastavlja da se razvija kao multinacionalna i multikulturna zajednica u jednom svijetu koji je i sam šarenilo rasa, naroda, religija i kultura. Uostalom, i Bog je želio različitost. Dilemu: jednobojni ili višebojni svijet, Kur'an Časni riješio je u suri *Ma'ide* riječima: „Da je Bog htio, svi biste bili jedan narod“. On to očito nije htio. Stoga budimo sa ponosom to što smo i poštujemo se uzajamno.

Hvala“